

Kabir Azabı Var mıdır?

Is There Any Punishment in Grave?

ABDULLAH ÖZÜÇALIŞIR*

Geliş ve Kabul Tarihi: 02.06.2020/16.06.2020

Öz: İnsanoğlu hep bilinmezlikten korkmuştur. Sonunun ne olacağını merak etmiştir. Bu dñnyada yaptıklarının cezasını çekip çekmeyeceğini merak etmiştir. Ya da bir başkasının kendisine yaptığı haksızlık ve zulümlerin cezasını çekip çekmeyeceğini merak etmiştir. Acaba, müşrikler, kâfirler, münafıklar ve günahkâr Mü'min ve Müslümanlar için kabir azabı var mıdır? Kur'an'da kabir azabı varid olmuş mudur? Kabir azabını haber veren hadis-i şerifler sahih midir? Gibi sorular hep merak edilmiştir.

Kabir hayatı, ahiretin giriş kapısı ve başlangıcıdır. Ölen kimse, ister mezara defnedilsin, isterse yırtıcı hayvanlarca parçalansın, ister ateşte yanıp külleri savrulsun, nehirlerle bırakılsın, ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayatı başlamış olur. Ehl-i Sñnnet inancına göre, müşrik, kâfir, münafık ve günahkâr olan Mü'min ve Müslümanlar için kabir azabı vardır. Kabir, iman ve salih amel sahipleri için Cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler için de Cehennem çukurlarından bir çukurdur. Kabir hayatının, azap şeklinin mahiyeti hakkında, âlimler ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Azabın ruha, bedene veya her ikisine birlikte yapılması, sonucu değiştirmez. Çünkü salih amel sahibi insanlar kabirde güzel bir hayat yaşarken, kâfirler, büyük bir azab, sıkıntı ve ıstırap içinde bulunacaklardır. Makalede bu konuları uzatmadan Kur'an ve Hadis ışığında ele almaya çalışacağız. Allah'tan bu çalışmanın başarılı, bereketli ve faydalı olmasını dilerim.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sñnnet, Ölüm, Berzah, Kabir Azabı.

Abstract: Man has always been afraid of obscurity. He wondered what the end

* Dr. Öğretim Üyesi. İğdir Üniversitesi. İlahiyat Fakóltesi. abdullah.derik@hotmail.com
Orcid Number: 0000-0002-7173-4752

would be. He wonders if he will be punished for what he has done in this world. Or he wondered if anyone else would be punished for injustice and persecution. Is there any torment for the polytheists, disbelievers, hypocrites and sinners and Muslims? Has there been a torment of graves in the Qur'an? Are the hadiths who tell of the torment of the graves authentic? Such questions have always been curious.

The grave life is the entrance and beginning of the hereafter. Whether the deceased is buried in the grave, or shattered by predators, whether it burns in the fire, slashes the ashes into the rivers, or disappears in the sea, the grave life begins for him. According to the belief of the Ahl al-Sunnah, there is a torment for the polytheists, disbelievers, hypocrites and sinners and Muslims. It is a garden from Paradise gardens for graves, believers and righteous deeds, and a pit from Hell pits for infidels. Scholars have put forward separate views on the nature of the grave's life and the torment. Doing the punishment to the soul, body or both does not change the result. Because while the people who have righteous deeds are living a beautiful life in the grave, the disbelievers will be in great pain, anguish and suffering. In article we will try to handle these issues in the light of the Qur'an and Hadith without extending them. I hope from Allah that this work will be successful, fertile and useful.

Keywords: Qur'an, Sunnah, Death, Punishment in Grave

Giriş

Acaba, müşrikler, kâfirler, münafıklar ve günahkâr Mü'min ve Müslümanlar için kabir azabı var mıdır? Kur'an'da kabir azabı olduğuna dair ayetler var mıdır? Kabir azabının var olduğunu bildiren hadis-i şerifler sahih midir? Gibi sorular hep merak edilmiştir. Kabir azabı varsa, bu azabı, beden mi çekecektir yoksa ruh mu? Veya bu azab hem bedeni ve ruhi midir? Gibi sorular âlimler arasında tartışıla gelmiştir.¹ Bazı âlimler kabir azabının ruhi olduğunu bazıları da bedensel olduğunu, bazıları da hem ruhi ve hem de bedensel olduğu görüşünü savunmuşlardır.²

Kabir hayatı, ahiretin giriş kapısı ve başlangıcıdır. Ölen kimse, ister mezara defnedilsin, isterse yırtıcı hayvanlarca parçalansın, ister ateşte yanıp külleri savrulsun, nehirlere bırakılsın, ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayatı başlamış olur.³

Ehl-i Sünnet inancına göre, müşriklere, kâfirlere, münafıklara ve günahkâr olan Mü'min ve Müslümanlar için kabir azabı vardır. Kabir, iman ve salih amel sahipleri için Cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler için de Cehennem çukurlarından bir çukurdur.⁴ Kabir hayatının, azap şeklinin mahiyeti hakkında, âlimler ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Azabın ruha, bedene veya her ikisine birlikte yapılması, sonucu değiştirmez. Çünkü salih amel sahibi insanlar kabirde güzel bir hayat yaşarken, kâfirler, büyük bir azab, sıkıntı ve ıstırap içinde bulunacaklardır.⁵ Kur'an'ın bize haber verdiği göre, insanın hayatı ruhların yaratılması ile başlamıştır. Kur'an bu konuda şöyle

¹ Bkz. Süleyman Toprak, 'Kabir', DİA, İstanbul: TDV. Yayınları, 2001, Cilt 24. s. 37-38.

² Bkz. Toprak, 'Kabir', DİA. Cilt 24. s. 37-38.

³ Pezdevi, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr, *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Terc. Ş. Gölçük. İstanbul: Kayhan Yayınları, 2017. s. 235-237; es-Sabuni, Ebü Muhammed Nürüddin Ahmed, *Mâtürîdiyye Akaidi*. Ter. B. Topaloğlu. İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 2015. s. 185; Taftazani, Sa'düddin Mes'ud, *Kelam İlmî ve İslam Akaidi Şerhü'l-Akaid*. Çev. S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013. s. 251; Münâvi, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf, *Feyzü'l-kadîr şerhü'l-cami'is-sağîr min ehadîsi'l-Beşiri'n-nezir*. Beyrut: Darü'l-Kutubül-İlmiyye, 1972. 3/29.

⁴ Tirmizi, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, Neşr. Komisyon, Beyrut: ed-Darü'l-Kütübül-İlmiyye, 1937/1356. *Kıyâme*, 26; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiü's-sahih tercümesi*. Ter: Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınevi, 2014. *İman*, 34; Ebü Davud Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen-i Ebi Davud ve Tercümesi*. Ter. İ. Koçaşlı. İstanbul: Erkam Yayınları, Tsz. *Taharet*, 26.

⁵ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 235-237; es-Sabuni, *Mâtürîdî Akaidi*. s. 185; Taftazani, *Şerhü'l-Akaid*. s. 251.

buyurmaktadır.

“Hani bir zamanlar Rabbin (geçmiş zamanda) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini yaratmış, onları kendi nefislerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki sen bizim Rabbinizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamızın nedeni kıyamet günü, “Bizim bundan haberimiz yoktur” dememeniz içindir.”⁶

Ebu Hayyân bu ayeti yorumlarken, âlimlerin, bu çıkarılmanın nasıl olduğu, şekli ve zamanı hakkında değişik yorumlar yaptıklarını, bu yorumlar arasından Zemahşeri'nin yorumunun isabetli olduğunu beyan etmektedir. Zemahşeri'nin bu ayeti şöyle yorumladığını kaydetmektedir. *“Allah (c.c) insanoğlunu yaratırken ona verdiği akıl ve basiret sayesinde, Allah'ın (c.c) Rububiyet ve Vahdaniyetini algılayabilecek delillere de ulaşabilme imkânı vermesidir.”⁷* Daha sonra insan anne rahmi safhasına gelir. Bunu da bize Kur'an birçok ayette bildirmiştir. İnsan anne rahminde iken daha önce yaratılan ruh, beden ile buluşur. *“O (Allah) ki, sizleri anne rahimlerinde, istediği gibi şekil ve suret verendir.. O'ndan başka hiç ilâh yoktur. O, mutlak güç ve kudret sahibidir (Azizdir) ve sonsuz hüküm ve hikmet sahibidir (Hâkimdir).”⁸*

İnsanoğlu anne rahminden dünyaya gelir. Burada Allah (c.c)'nin kendisine verdiği ömür kadar yaşar ve vefat eder. Kabir âlemi başlar. Bu ahiret hayatının ilk aşamasıdır. Kur'an bu olayı şöyle haber vermektedir.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ *“Sonra onu öldürdü ve mezara koydu.”⁹* Sonra insanoğlu tekrar haşr edilir. *ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ* *“Sonra onu, dilediği vakit diriltir (haşr eder).”* Mahşer meydanında, mahkeme olur. Bu dünyada yaptıkları ameller ile hesaba çekilir. Salih amelleri daha fazla olan Mü'min ve Müslümanlar Sırat köprüsünden cennete gider. Orada ebedi bir şekilde nimetler içerisinde yaşamaya devam eder. *فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ* *“İşte o zaman, kimin mizanı (sevab kefesi) ağır gelirse, فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ* *“Artık o, razı olacağı bir hayat içinde olacaktır.”* Müşrikler, kâfirler ve münafıklar ise, sırat köprüsünden geçemeyip cehennem gayyasına

⁶ el-A'râf, 7/172.

⁷ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali, *Tefsirü'l-bahrü'l-muhit*. 7/172. Lübnan: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2010. 2/342.

⁸ Âl-i İmrân, 3/6.

⁹ Abese, 80/21.

düşerler. Orada ebedi bir şekilde azap ve işkence içerisinde yaşamaya başlarlar. *وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ* "Ama kimin de tartıları (sevab kefesini) hafif gelirse, فَأَمَّهُ هَٰوِيَّةٌ" "İşte onun annesi (varacağı yer) Hâviye'dir." وَمَا أَذْرِيكَ مَا هِيَ "Hâviye'nin ne olduğunu ne bileceksin?" نَارٌ حَامِيَةٌ "O, yanan kızgın bir ateştir."¹⁰

İnsanoğlunun yaşayacağı evrelerden biri de kabir âlemidir. Bu âlemde şu an ve daha önce vefat edenlerin yaşadığı berzah hayatıdır. Orada yaşarlar. Kabir âleminin bir diğer ismi ise Berzah'tır. Berzah ismi Kur'an'da varid olmuştur. Berzah, kuşatma, iki şey arasındaki sınır anlamındadır.¹¹ Berzah, ölümden kıyamete kadar olan süreye verilen isimdir.¹² Berzah, dünya ve ahiret arasındaki perdedir. Kim ölürse berzah âlemine ve kabir hayatına gider.¹³ Berzah'ın kelime manasıyla istilah manası arasında kuvvetli bir bağ vardır. Zira berzah hayatı, hem ölümlerin dünyaya dönmeye engel olmakta hem de dünya hayatı ile ahiret hayatı arasında sanki bir perde gibi durmaktadır.¹⁴

"Nihayet onlardan birine ölüm gelip çatınca, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, dünyada iken terk ettiğim salih ameller işleyeyim" der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözdür. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (*berzah*) vardır."¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v)'de bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "İnsana ölüm gelip çatığında, hak ve görevlerinden yapmadığı bütün her şey onun önünde toplanır. İşte o zaman, "Ya Rabbi beni dünyaya geri gönder ki, boş geçirdiğim hayatımın yerine, iyi olan ameller işleyeyim" der."¹⁶

Zemahşerî bu ayeti yorumlarken şunları dile getirmektedir: "Onlar, küfür ve isyanlarını son vakte kadar sürdürürler" demek olup, bu ikisinin arasına giren ifadeler ise, Hz. Peygamber (s.a.v)'in onlara

¹⁰ el-Karia', 101/8-10.

¹¹ İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredatu elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut: ed-Darü's-Şamiyye, 2009. s.248; İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn, *Lisanü'l-arab*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994. 2/124.

¹² İsfahânî, *Müfredatu Elfâzi'l-Kur'an. Berzah Md.* s. 248.

¹³ Züheylî, Vehbe, *et-Tefsirü'l-munir*, Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasir, 2011. 9/350-351.

¹⁴ Kaya, Murat, Kabir Azabıyla İlişkilendirilen Ayetlerin Tahlil ve Değerlendirilmesi, Usul: İslam Araştırmaları, 2016, sayı: 25, s. 159-204.

¹⁵ el-Mü'minûn, 23/99-100.

¹⁶ Râzî, Ebü Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *et-Tefsirü'l-kebir mefâtihi'l-ğayb tercümesi.*, S. Yıldırım-L. Cebeci-S. Kılıç, S. Doğru. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002. 23/99, 16/458-459.

aldırmamasını ve şeytan'ın, kendisini sabırdan ve akıllı davranmaktan alıkoymaması konusunda Allah'tan yardım istemesini ısrarlı bir şekilde emreden, bir ara cümledir.”¹⁷

Katâde bu ayet-i kerimeleri izah ederken, şöyle demiştir: “Böyle söyleyen bir kişi dünyadaki ailesine, akrabalarına dönmek için veya dünya malını biriktirmek için yahut nefsi arzularını gidermek için dönmek istememektedir. Salih amel işlemek için istemektedir. Fakat bu imkân kendisine verilmeyecektir. Abdurrahman b. Zeyd de diyor ki: “Ölüm halinde (ölmek üzere olan) olan bütün zalimler bu sözü söyleyecektir.”¹⁸ Hayır, Artık dünyaya dönüş yok. Bundan vazgeçsin. Onun geri dönme isteği faydasız ve boşunadır. Bu isteği boşa gitmiştir. Önlerinde, dünyaya dönmelerine mani olacak bir engel vardır. Bu engel Berzah âleimidir. Berzah, onların dönüş yolunu kapatacak ve kıyamet gününe kadar orada kalacaklardır. Mücahid de: “Berzah, dünya ile ahiret arasında bir engeldir”¹⁹ yorumunu getirmiştir.

Sonra can çekişme anındaki zalimlerle dünyaya dönüş arasında ve onların önlerinde dünyaya dönmelerine engel ve perde vardır. “Berzah” dünya ve ahiret arasındaki perdedir. Kim ölürse berzah âlemine ve kabir hayatına girer.²⁰ Bu ifade kabir azabı ile tehdit ifade etmektedir. Zalimlerden can çekişen o kimselerin kıyamet günü tekrar dünyaya dönmelerinin asla mümkün olmadığı hususunda ümitsizlik vermektir. Çünkü onlar hayatlarının geri kalan kısımlarında geriye dönmediklerine göre onlar bundan sonra asla dönemezler.²¹

Cenaze mezara konulup defin işlemi bittikten sonra, artık kabirde Münker ve Nekir adı verilen iki meleğin sorgusuyla karşı karşıya kalır. Mezara konulan kişi, kendisini getirip mezara bırakanların oradan ayrılırlarken ayak seslerini duyar. Çünkü artık mezara konulup sorgu işlemi başlaması amacıyla ruhu kendisine yeniden dönmüştür. Çünkü

¹⁷ Zemâhşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşaf an hakaikü't-tenzil ve uyuni'l-akavil fi vucuhî't-te'vil*. Lübnan: Darü'l-Ma'rife, 2009. 2/351.

¹⁸ Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir, *et-Tefsirü't-Taberî Camial-beyan fi te'vilil'-Kur'an*, Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1412/1992. 23/99 Hk. 6/92.

¹⁹ Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefasir*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007. 23/100 Hk. 4/197.

²⁰ Züheylî, Vehbe, *et-Tefsirü'l-münir*, Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, 2011. 23/100 Hk. 9/350-351.

²¹ Züheylî, Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir Tercümesi*. 23/100 Hk. 9/350-351.

kendisini sorgulayacak olan melekler karşısında sorulanları anlayabilmesi için duyu organları, ruhu ile birlikte bedene dönmüştür. Böylece kendisine sorulanları anlayabilsin ve buna göre onları cevaplamış olsun.²²

Buhari ve Müslim'in Enes'ten rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz vefat eden bir kul mezarına konulup onu oraya defneden arkadaş ve akrabaları mezarın başından ayrılıp giderlerken, mezara konulan kişi ayrılanların ayak seslerini duyar. Mezara koyanlar oradan ayrılırlarken iki melek gelir ve onu oturturlar ve kendisine şöyle sorarlar; Sen şu Muhammed (s.a.v) denen adam hakkında ne dersin, diye sorarlar. Eğer ölen Mü'min biriye, cevabı şöyle olacaktır: Onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim. Bunun üzerine melekler ona: Hele cehennemdeki yerine bir bak, Allah bunun yerine sana cennetten bir yer verdi, derler. Böylece o kişi hem cennetteki yerini ve hem cehennemdeki yerini görür. O iki melek tarafından her iki yeri de kendisine gösterilir. Böylece mezarından kendisine oraya doğru bir kapı açılır.*

Eğer mezara konulanlar kâfir veya münafık biri ise, bunlar meleklerin sorularına, bilmiyorum diye cevap vereceklerdir. O ben de herkesin söylediği gibi söyledim, der. Bunun üzerine kendisine, "Bilmez olaydın, okumaz olaydın" denilir. Sonra da melekler ona, ellerindeki demirden bir tokmakla iki kulağının arasına, ensesine demirden bir tokmak indirirler ki, bu darbenin şiddetinden dolayı attığı çığlığı insan ve cinler dışında ona yakın olan herkes işitir.²³

İmamı Gazali kabir azabını sorgulayan kişi için şu benzetmeyi yapmaktadır. Ameli ve ibadeti terk edip kabir azabının hâsıl olup olmayacağını araştırman, sultanın birini yakalayıp onu ellerini ve burnunu kesmek üzere hapse atması ve bu kimsenin, "Acaba ellerim ve burnum, kılıçla mı yoksa bıçakla mı yoksa usturayla mı ya da başka bir aletle mi kesilecek?" Diye sabaha kadar düşünen ve ondan kurtulma çarelerini hiç aramayan kimsenin durumuna benzer. Bu ise cehaletin ta

²² İmam Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin, *Kabir Âlemi*. İstanbul: Kahraman Yay, 2006. s. 208-210.

²³ Buhârî, *Kitabü'l-Cenaizi, Kabir Azabı Babı*. Hadis No:128; İmam Suyûtî. *Kabir Âlemi*, s. 208-210.

kendisidir.²⁴

Ehl-i Sünnet âlimleri bütün bunların hem ruhen hem de bedenen olacağına kanaat getirmişlerdir. Zira bu durumu izah eden ve kişinin azaba uğrayacağı sırada ruhunun bedenine iade edileceğini belirten hadisler nakledilmiştir.²⁵ Ruhun bedenden ayrıldıktan sonra varlığını devam ettirdiği hipotezini ileri süren Kelamcılar, berzah süresi içinde ruhun bedenle ilişki kurduğunu kabul ederler. Bu durumda berzah; ruhun ahirette yeniden bir bedene sahip oluncaya kadar, ilk bedeni ile süren yaşantısı anlamında kullanılmaktadır. Bu anlayışa göre berzah, bir yokluk hali değil ancak bir varlık halidir.²⁶

İnsanın öldükten sonra ya büyük bir azapla cezalandırılacağı ya da ebedî nimetlere mazhar olacağı kesin olarak bilinmektedir. O halde bir an evvel ölüme hazırlanmak gerekir. Orada azabın veya sevabın nasıl ve ne kadar olacağını bilmek için uğraşmak boş yere zaman harcamaktan başka bir şey değildir.²⁷

1.1. Kabir Azabı Var Mıdır?

Kabir âlemi bize göre gayb âlemidir. Gayb ilminin sahibi ise Allah'tır (c.c). Biz bu âlemden ancak Allah'ın haber verdiği kadarı ile bilgi sahibi olabiliriz. Allah, Resulü (s.a.v) vasıtası ile bize bu âlemden haber vermiştir. Çünkü Allah, Resulü vasıtası ile insanlara ulaşır. Kabirdeki sual, azap ve nimeti anlatan Kur'an'da pek çok ayet ve manaca tevatür derecesine varan birçok hadis-i şerifler mevcuttur.

Şayet biri çıkar da şöyle bir soru veya söz yönelterek: “Efendim nasıl olurda öldükten sonra kabirde uygulanacak olan azap veya ceza hem ruha ve hem beden üzerine uygulanabilir ki? Çünkü bizler, gördüğümüz kadarıyla ölen kimsenin üzerinden uzunca bir müddet geçtikten sonra, o ölen kimsenin bedeni dağılıyor, çürüyüp toprak oluyor ve kayboluyor, hatta dağılan ve toz haline gelen bedeninin

²⁴ İmam Gazali, Ebû Hâmid Muhammed, *Ölüm-Kabir-Kıyamet Ahiret Hayatı*. Ter: H. Okur. İstanbul: Semerkant Yay, Tsz. s. 155.

²⁵ Uysal, Ekrem, *Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Kabir Azabı*, Batman Ün. İslami İlimler Fakültesi Derg, 2017, cilt: I, sayı: 2, s. 68-79.

²⁶ Ödemiş, Mehmet, *Tartışmalı Bir Akide Problemi Olarak Kabir Azabı*, KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, cilt: XV, sayı: 30, s. 503-567, Erkan Yar, *Ruh Beden İlişkisi Bakımından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s.140.

²⁷ İmam Gazali, *Ölüm-Kabir-Kıyamet Ahiret Hayatı*, s. 155.

Hem ruh ve ceset aynı hazzı veya azabı yaşarlar. Ruh Allah'ın ezeli ilminde de bilindiği gibi kendi yerinde ve makamında bulunmakla birlikte bedenle her zaman bağı bulunmaktadır. Bu adeta, öyle bir tekniğe benzer ki, henüz var olan bilim ve imkânlar o şeyin gerçeğini, hakikatini ve içyüzünü bilemedikleri halde, o var olan gerçeğin, o bilinemeyen teknikle bağlarının bulunduğunu kabul ederler.

Diğer taraftan akla dayalı deliller de bu gibi olayların doğruluğunu ortaya koymaktadır. Şimdi uyumakta olan bir kişiyi düşünün, adam bir rüya görür, öyle bir rüyadır ki, adam nimetler içinde yüzer, her taraf güllük gülistanlıktır. Adam bu hali rüyada yaşar. Ya da tam bunun tersini düşünelim, rüyasında başka bir adam, işkence, azap ve ceza görür, uyuyan kişi tüm bu acıları o anda hisseder, yaşar. Örneğin adam rüyasında bir yılan tarafından sokulduğunu veya onu izleyen bir felaketin her an kendisini bekleyip durduğunu görür, rüyasında huzursuzluk duyar, ıstırap çeker. Tıpkı uyanık bir kimsenin gördü eza, cefa ve işkence gibi. Oysa o anda bizler de rüya görenin çok yakınında olabiliriz ama olan bitenden asla bir haberimiz olmaz. Oysa o adam rüyasında ecel terlerini dökmektedir.

İşte ölen kimsenin de durumu tıpkı buna benzer. Çünkü bu kimse şu varlık âleminde Melekût âlemine gitmiştir. Bizim duyu organlarımız bu melekût âlemini, fizik ötesi âlemi kavrayabilecek durumda değildir. Bizim aklımız da bu âlemin hakikatini idrakten ve algılamaktan acizdir.

İmam Tahâvî ruhun beden ile olan ilişkisini şu şekilde açıklamıştır. Ruh'un beden ile hükümleri birbirinden farklı beş türlü alakası vardır:³⁰

- 1- Anne karnında cenin iken Ruh'un beden ile ilişkisi.
- 2- Yeryüzüne geldikten sonra Ruh'un beden ile ilişkisi.
- 3- Ölüm halinde iken Ruh'un beden ile ilişkisi. Bu halde ruh bir bakıma beden ile ilişkilidir ama bir bakıma ondan ayrıdır.
- 4- Ruh'un Berzah âleminde beden ile ilişkisi. Ruh her ne kadar ondan ayrılmış, ondan soyutlanmış ise hiçbir şekilde onunla bir ilişkisi

³⁰ et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed, *el-Akîdetü't-tahâviyye ve şerhi*. Ter: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Gureba Yayınları, 2014. s. 172.

bulunmayacak bir surette büsbütün ondan ayrılmaz. Çünkü Müslümanın selam veriş esnasında ruhun bedenine tekrar geri döndürüldüğü,³¹ mezarakinin kendisini defnedip geri dönmeleri sırasında onların ayak seslerini duyduğuna³² dair rivayetler varid olmuştur. Bu geri çevrilmiş de kıyamet gününden önce beden, hayatta olmasını gerektirmeyecek bir şekilde, özel bir geri çevrilmedir.

5- Cesetlerin diriltileceği günde ruhun beden ile ilişkisi. Bu Ruh'un beden ile ilgili olduğu şekillerin en mükemmelidir. Bundan önceki ilişki türleri ile hiçbir alakası söz konusu değildir. Zira bu şekildeki alakalı oluş dolayısıyla artık beden hakkında bir daha ölüm, uyku veya cesedin bozulması söz konusu olmayacaktır. Çünkü uyku ölüm gibidir.³³

1.2. Kur'an'da Kabir Azabı

Kur'an'da kabir azabı ile ilgili ayetler mevcuttur. Tefsir ve kelam âlimleri bu ayetleri eserlerinde zikretmektedirler.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

*"Faiz yiyenler, (mezarlarından) ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışverişi de faiz gibidir" demelerinden ötürüdür. Oysaki Allah, alışverişi helâl, faizi de haram kılmıştır. Bundan böyle her kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık daha önce aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu dilerse affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî olarak kalacaklardır."*³⁴

Bu ayet-i kerimede Allah faiz yiyerek Allah'a isyan eden bir insanın, kabirden kalkarken, hangi durumda olacağını bildirmişti. Öte yandan şehitlerin, kabirlerinde sağ olduklarını, fakat bizim bunu anlayamayacağımızı ve şehitlerin Allah'ın rızıkların faydalandıklarını ve nimetler içerisinde olduklarını bize haber vermektedir.

" Sakın Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyiniz. Bilakis,

³¹ Bu Peygamber'e has bir özellik olarak varid olmuştur: Ebu Davud, Hadis No: 2041.

³² Müslim, Hadis No: 2870; Ahmed Bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed, *Müsnedi İmam Ahmed b. Hanbel*, Dımaşk : Darü'l-Kalem, 2013.İ 5/190.

³³ et-Tahâvî, *el-Akîdetü't-Tahâviyye Ve Şerhi*, s. 172.

³⁴ el-Bakara, 2/275.

*onlar diridirler. Ancak siz bunu (Nasıl diri olduklarını idrak edip) bilemezsiniz.*³⁵

*“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Bildiğinizin aksine onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler.”*³⁶

Söz konusu olan bu şehitler Allah katında ona yakın olarak yaşayan kimselerdir. Nasıl ki, dünyada insanlar yiyip içiyorlarsa, onlar da aynı şekilde orada öyle yiyip içiyorlar. Yeme ve içme ifadelerini Rabbimiz, onların yaşamakta olduklarını bizlere haber vermek için dile getirmiştir. Allah, orada onlara verdiği rızıklarla nimetler içerisinde bulduklarını bizlere haber vermektedir.³⁷

İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen bir hadise göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“İyi amellerle ahirete intikal eden bir kimseye Allah tarafından orada o kadar güzel ve cazibeli bir hayat verilir ki, hiçbir zaman bu dünyaya geri dönmeyi istemez. Fakat şehidin durumu farklıdır. O bu dünyaya tekrar gelip, Allah yolunda şehid olmak ister. Allah yolunda şehid olduğu zaman hissettiği zevk ve mutluluğu bir kez daha yaşamak ister.”*³⁸

Bizler, sahih hadislerin bildirdiklerinin dışında şehitlerin ahirette sürdüğü hayatın şeklini bilemiyoruz. Ancak her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah'tan gelen bu doğru haber, tek başına ölüm ile hayat ve her ikisinin arasındaki ayrılık ve bütünlüğe ilişkin anlayışımızı değiştirmeye yeterlidir. Aynı zamanda meydana gelen olayların gerçek mahiyetinin bizim algıladığımız dış görünüşleri gibi olmadıklarını öğretmeye de kâfidir. Çünkü biz, mutlak hakikatlere ilişkin anlayışımızı, algıladığımız dış belirtilere dayandırmamaktayız. Çünkü bu hakikati

³⁵ el-Bakara, 2/154.

³⁶ Âl-i İmrân, 3/169-170.

³⁷ Neseî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed, *Tefsirü'n-Neseî, Medârikü't-tenzil ve hakaikü't-te'vil*, Beyrut: Darü'n-Nefais, 2009. 3/169 Hk. 2/445-446; Beydâvî, Nâsirüddin Ebü Said *Tefsirü'l-Beydâvî Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. Mısır: Şirketü Mektebe, 1955. 3/169 Hk. 1/298.

³⁸ Mevdudî, Seyyid Ebü'l-Ala, *Tefhimü'l-Kur'an Tercümesi*, Ter: M. Han Kayanî, vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, 2/264-265; Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefasir*. 3/169 Hk, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007. 3/169 Hk, 1/384.

bütünüyle kavramak için yeterli değildir. O halde bu konuda gerçeği açıklamaya kadir yüce Allah'ın açıklamasını beklemekten başka seçeneğimiz yoktur.³⁹

فَوَقَّيْهِ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكْرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ

"Allah, onu, onların hilelerinin kötülüklerinden korudu. Firavun ailesini, azabın en kötüsü kuşatmıştır."⁴⁰

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ

"(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir."⁴¹

Cumhurun kanaatine göre burada " (ateşe) sunulmak", Berzah'ta gerçekleşmektedir. Bazı ilim ehli de kabir azabının sabit oluşuna yüce Allah'ın: "Ateştir o, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar" buyruğunu delil göstermişler ve bunun dünya devam ettikçe süreceğini söylemişlerdir.⁴²

Ayetin "(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar" bu bölümü, "Berzah" denilen ölüm ile kıyamet arasındaki dönemde inkârcıların ruhlarına her gün sabah ve akşam cehennemdeki yerlerinin gösterileceği şeklinde yorumlanmış ve ayetin bu bölümü kabir azabının varlığına delil olarak gösterilmiştir.⁴³

Buhari ve Müslim'in rivayetine göre Hz. Ömer, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Sizden herhangi bir kimse öldü mü sabah ve akşam ona kalacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehlinden birisi olarak (ona yer gösterilir). Şayet cehennem ehlinden ise yine cehennem ehlinden birisi olarak (yeri gösterilir) ve: Yüce Allah'ın kıyamet gününde buraya seni sokacağı vakte kadar senin

³⁹ Kutub, Seyyid, *Fi zilâl-il-Kur'an tercümesi*. Ter. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, Tsz. 3/169 Hk. 3/312-313; Mevduği, *Tefhimül-Kur'an Tercümesi*. 3/169 Hk, 2/264-265

⁴⁰ el-Mü'min/Ğafir, 40/45.

⁴¹ el-Mü'min/Ğafir, 40/45.

⁴² Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *et-Tefsirü'l-Kurtubî el-câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, Lübnan: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2010. 40/45 Hk. 15/271-275.

⁴³ Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir mefâtihi'l-gayb 23/99 Hk, 27/73*; eş-Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî, *Fethü'l-kadir el-cami Beyne fenneyyir-r-rivayeti ve'd-dirayet*, Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye. 1995/1415. 40/45 Hk. 4/556; Karaman, Hayrettin, M. Çağrırcı, İ. Kâfi Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: DİB. Yay, 2007. 40/45 Hk. 4/574.

*(ebediyen) kalacağıın yer burasıdır, denilir.*⁴⁴

*“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlıştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.”*⁴⁵

Taberî bu ayeti tefsir ederken bu sabit kılmanın kabir âleminde olacağını dile getirmektedir. Allah, mümin kullarını dünya hayatında da imanlarında kararlı kılar. Kabirlerinde hesaba çekildiklerinde de Kelime-i Tevhitte ve imanlarında kararlı kılar. Zalim olan kâfir ve münafıkları ise, kabirde hesaba çekildikleri zaman Hak'ta muvaffak kılmaz. Allah, dilediğini yapar.⁴⁶ Ayetin devamında Allah Teâlâ'nın, iman edenleri ahirette de hak ve hakikatte kararlı kılacağı zikredilmektedir. Buradaki ahiretten maksadın da kabir hayatı olduğu, müminin orada hesaba çekilirken, imanında ve Kelime-i Tevhitte kararlı kılınacağı beyan edilmektedir.⁴⁷ Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *“Mü'min, kabirde hesaba çekilince “La ilahe İllallah Muhammedürresulullah” diyerek şahadet getirecektir.”*⁴⁸ İşte Allah Teâlâ'nın: “Allah'a iman edenleri dünya hayatında ve ahirette hak ve hakikatte sabit kılar.” Ayetinden maksat budur.⁴⁹

Hz. Osman (r.a.) diyor ki: “Resulullah (s.a.v), cenaze defnini bitirdikten sonra kabrin başında durur ve şöyle derdi: *“Kardeşiniz için af dileyin. Onun, imanda kararlı kılınmasını isteyin. Zira o şimdi sorgu suale tâbi tutulmaktadır.”*⁵⁰

“Allah iman edenlere dünya hayatında da, ahirette de sağlam söz üzere sebat verir” buyruğu kabir azabı hakkında inmiştir. Orada kişiye: Rabbim kimdir? Denilir. O: Rabbim Allah'tır, dinim Muhammed'in dinidir, der. İşte yüce Allah'ın: *“Allah iman edenlere dünya hayatında da,*

⁴⁴ Buhari, 1/464-3/1184; Müslim, 4/2199; Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed, *Sünenü'n-Nesâî*. Mısır, 1930. 4/106-107; İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü'l-Mustafâ*. Mısır, 1952. 2/1427; Malik Bin Enes, Ebû Abdillâh, *el-Muvattâ*, Beyrut, 1433/2012., 1/239; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. 2/16-113-123.

⁴⁵ İbrahim, 14/27.

⁴⁶ Taberî, *et-Tefsirü't-Taberî Camial-Beyan Fi Te'vilî'l-Kur'an 14/27 Hk. 5/114-115*.

⁴⁷ Buhari, *Kitabü't-Tefsirü'l-Kur'an* Sure: 14 Bab: 2.

⁴⁸ Buhari, *Kitabü't-Tefsirü'l-Kur'an* Sure: 14 Bab: 2

⁴⁹ Taberî, *et-Tefsirü't-Taberî Camial-Beyan Fi Te'vilî'l-Kur'an 14/27 Hk. 5/114-115*.

⁵⁰ Ebu Davud, *Kitabü'l-Cenaizi*, Bab: 69, Hadis No: 3221.

ahirette de sağlam söz üzere sebat verir” buyruğunda anlatılan budur.⁵¹

Müfessirler bu ayetin tefsirinde başka hadisler de nakletmişlerdir. Bunların bazısının, ayetin açıklama veya uygulaması olduğu, bazısının da kabir sorgusu ve kabirdeki nimet veya azap ile ilgili olduğu gözükmektedir. Sahih hadis kitaplarının müellifleri de bu konuda çok sayıda hadis nakletmişlerdir.⁵² Sözü fazla uzatmadan son süreyi de zikredip, konu ile ilgili olan hadis-i Şeriflere geçmek istiyoruz.

أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرَ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ “Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı.” كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Hayır; ileride bileceksiniz!” كَلَّا لَوْ تَرَوْهُ لَتَرَوْهُ بِعَيْنِ الْيَقِينِ “Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz!” كَلَّا لَوْ تَرَوْهُ لَتَرَوْهُ بِعَيْنِ الْيَقِينِ “Hayır, kesin olarak bir bilseniz..” تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ “Yine and olsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.” ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ “Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz?”⁵³

Râzî bu sürenin tefsirinde şunları kaydetmektedir. Âlimler, ayetteki tekrar hakkında şu izahları yapmışlardır.

1) Bu, te'kid (vurgu) içindir. Üstelik bu, tehdit üstüne tehdittir. Nitekim nasihat ettiğin birisine, “Demedim mi, demedim mi böyle yapma diye” dersin.

2) Birincisi, ölüm esnasında ona, “Sana müjde yok” denildiğinde; ikincisi de, Kabir suali esnasında, “Rabbin kim?” denildiğinde; üçüncüsü o çağına çağırıp, herkesin dirildiği esnada “Falanca, bundan sonra bir mutluluğu olamayacağı bir biçimde artık şakidir ve “(Allah, şöyle der:) “Ey suçlular! Ayrılın bu gün!”⁵⁴ Denildiği zaman o insana, “kellâ” (hayır, hayır) denilecek.

3) Dahhak bu ifadelere, “Ey kâfirler, bileceksiniz; ey Mü'minler sonra, sizler de bileceksiniz” manasını vermiş ve ayetleri şeklinde okumuştur. O halde birincisi va'îd (tehdit), ikincisi va'd (müjde)dir.

4) Herkes, zulmün ve yalanın çirkin olduğunu; adaletin ve doğrunun güzel olduğunu bilir. Fakat bunların neticelerinin kıymetini

⁵¹ Kurtubî, *et-Tefsirü'l-Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* 14/27 Hk. 9/548-549.

⁵² Derveze, İzzet, *et-Tefsirü'l-Hadis Tercümesi*, Çev: M. Baydaş, V. İnce. İstanbul: Ekin Yay, 1998. 14/27 Hk. 4/98-102.

⁵³ et-Tekasür, 102/1-8.

⁵⁴ Yâsîn, 36/59.

bilemez. Buna göre Hak Teâlâ, “Sen, ayrıntılı bir şekilde bunu bileceksin. Fakat ayrıntı ziyadeye de muhtemeldir. Dolayısıyla ne zaman daha fazla lezzet elde edilirse, ilim de o nispette fazlaşır. Ceza tarafında da durum böyledir” demiş olur, Böylece Cenâb-ı Hak işi, durumlara göre taksim etmiş olur. Meselâ görürken artacak, öldükten sonra dirilirken daha artacak; hesap esnasında daha da artacak; cennete veya cehenneme girerken iyice artacak (ilmi ve cezası veya mükâfatı). İşte bu yüzden bir tekrar söz konusudur.

5) Bu iki ifadeden her biri, kabir azabıyla ilgili, diğeri de kıyamet azabıyla ilgilidir. Nitekim Ebu Zer (r.a)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Kabir azabı konusunda şüphem vardır. Ta ki Ali b. Ebu Talib'in “Bu ayet, kabir azabına delildir. Hak Teâlâ burada (sonra) edatını kullanmıştır. Çünkü bu iki âlemin ve iki hayatın arasında bir ölüm (derecesi) vardır” deyinceye kadar.*⁵⁵

Hz. Ali şöyle demiş: Biz, kabir azabından sürekli kuşkulanıyorduk. Nihayet Allah Teâlâ: *“Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz”* ayetini indirdi.⁵⁶ *“Hayır, kesin olarak bir bilseniz”* Buna göre birincisi kabir hakkında, ikincisi ahiret hakkındadır. Dolayısıyla tekrar her iki hal için söz konusudur. İleride kabirlerinize girip, Münker ve Nekir gelip, kabir sorusu dehşeti sizi çepeçevre kuşatıp ve cevap vermek imkânını bulamadığınız vakit *“bileceksiniz.”* Derim ki: Buna göre süre, kabir azabının varlığını da ihtiva etmektedir. Bizler “et-Tezkire” adlı eserimizde kabir azabına iman etmenin vacib olduğunu, onu tasdikini gerekli olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Bu da doğru sözlünün haber verdiği uygun olandır. Yüce Allah, mükellef olan kulunu tekrar ona hayatı geri çevirmek suretiyle kabrinde diriltecek ve ona hayatta iken sahih olduğu nitelikteki bir aklı verecektir. Böylece kendisine sorulacak soruyu anlayacak ve ne cevap vereceğini bilecek, Rabbinden geleni kavrayacak, kabrinde kendisine hazırlanmış olan lütuf ya da aşağılatıcı halleri anlayabilecektir. Ehl-i sünnetin kabul ettiği görüş ile bu din mensuplarının

⁵⁵ Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir mefâtihi'l-gayb.* 102/1-8/99 Hk. 23/374.

⁵⁶ İbni Kesir, *Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâîl, et-Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim* Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1969. 102/1-8 Hk. 5/582-588.

büyük cemaatinin benimsediği kanaat budur.⁵⁷

Bu ayet, hadis ve tefsir âlimlerinin yaptığı açıklamalardan anlıyoruz ki, Kur'an'da kabir azabından haber verilmektedir. Ehl-i sünnet âlimlerine göre kabir azabının varlığına inanmak vaciptir.⁵⁸

1.3. Hadislerde Kabir Azabı

İslam'da Hadis, Kur'an'dan sonra ikinci delildir.⁵⁹ Resul-i Ekrem, Allah'tan Kur'an'ın dışında da bilgiler (Örneğin Hikmet) almıştır.⁶⁰ Hz. Cebrail vasıtasıyla, doğrudan, rüya vasıtası ile veya perde arkasında Allah dinini⁶¹ Hz. Muhammed'e öğretmiş, o da Allah'ın dinini insan ve cinlere tebliğ etmiştir. İmam Şafii, razı olduğu Kur'an âlimlerinin hikmeti, Allah Resulünün sünneti olarak izah ettiklerini dile getirmektedir.⁶² Hz. Muhammed'in hadisleri İslam'da ikinci kaynaktır.⁶³ Kabir azabından bahseden pek çok hadis-i şerif varid olmuştur. Hadis kaynaklarının tamamında bu konu ile ilgili hadisler mevcuttur. Ama biz sözü fazla uzatmamak için yeteceği kadarı ile iktifa edeceğiz. Buhârî kabir azabı hakkında varid olan hadisler için özel bir başlık açmıştır.

Hz. Aişe (r.a)'den rivayet edilmiştir: O'nun yanına bir Yahudi kadın girip, kabir azabını zikretmiş, akabinde de Hz. Aişe' ye hitaben: Allah seni kabir azabından korusun, diye dua etmiş. Bunun üzerine Hz. Aişe, Resûlullah'a kabir azabım sormuş. o da: *"Evet, kabir azabı (haktır, vardır)"* buyurmuştur. Hz. Aişe: Ben bundan sonra Resûlullah'ın hiçbir namaz kılıp da kabir azabından Allah'a sığınmayı terk ettiğini görmedim, demiştir.⁶⁴

İbn Şihab şöyle demiştir: Bana Urve İbnü'z-Zübeyr haber verdi ki, o Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan işitmiştir. Esmâ şöyle diyordu: Resûlullah bir kere hutbe okumaya kalktı. Ve kişinin kabirde tâbi tutulacağı

⁵⁷ Kurtubî, *et-Tefsirü'l-Kurtubî*, 102/1-8 Hk. 19/315-317.

⁵⁸ Kurtubî, *et-Tefsirü'l-Kurtubî*, 102/1-8 Hk. 19/315-317.

⁵⁹ Demir, Bayram, *İslam Hukuk Metodolojisinde Kaynak Kavramı*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2016. s. 55-80.

⁶⁰ Âl-i İmran, 3/164.

⁶¹ Şûrâ, 42/51.

⁶² İmam Şafii, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Çev: A. Şener – İ. Çalışkan. Ankara: DİB Yay, 2017. s. 78; İkinci Muhammed Salih, *Hüccet Değeri Ve Tedvin Açısından Sünnet*. İstanbul: Nida yayınları, 2019. s. 191.

⁶³ Daha geniş bilgi için bakınız, Demir, Bayram, *İslam Hukuk Metodolojisinde Kaynak Kavramı*, s. 55-80.

⁶⁴ Buhârî, *Kitabü'l-Cenaiz*, 126.

imtihan fitnessini zikretti. Resûlullah kabir hâllerini böyle tafsilatıyla anlatınca Müslümanlar dehşetli bir surette feryatla ağlaştılar. Ravi Gündere: Kabir azabı (haktır), cümlesini ziyade etmiştir.⁶⁵

Buhari ve Müslim'in Enes'in rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz kul mezarına konulup onu oraya koyan arkadaş ve yakınları kabrin başından ayrılıp giderlerken, mezara konulan kişi ayrılanların ayak seslerini işitir. Mezara koyanlar oradan ayrılırlarken iki melek gelir ve onu oturturlar ve kendisine şöyle sorarlar; Sen şu Muhammed denen adama hakkında ne dersin, diye sorarlar. Eğer ölen mümin biriye, cevabı şöyle olacaktır: Onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim. Bunun üzerine melekler ona: Hele cehennemdeki yerine bir bak, Allah bunun yerine sana cennetten bir yer verdi, derler. Böylece o kişi hem cennetteki yerini ve hem cehennemdeki yerini görür, o iki melek tarafından her iki yeri de kendisine gösterilmiştir. Böylece mezarından kendisine oraya doğru bir kapı açılır.*

Eğer mezara konulanlar kâfir veya münafık biri ise, bunlar meleklerin sorularına, bilmiyorum diye cevap vereceklerdir. O ben de herkesin söylediği gibi söyledim, der. Bunun üzerine kendisine, *“Bilmez olaydın, okumaz olaydın”* denir. Sonra da melekler ona, ellerindeki demirden bir tokmakla iki kulağının arasına, ensesine bir tokmak indirirler ki, bu darbenin şiddetinden dolayı attığı çığlığı insan ve cinler dışında ona yakın olan herkes işitir.⁶⁶

Semure İbnu Cundeb (r.a) şöyle demiştir: Peygamber sabah namazını kılınca yüzünü bize yöneltir ve: **“Bu gece sizden kim rüya gördü?”** diye sorar idi. Eğer birisi rüya görmüş ise, rüyasını Peygamber'e hikâye ederdi. Peygamber de o şahsın rüyası hakkında Allah'ın dilediği şeyleri (yani yorumunu) söylerdi. Yine bir gün bize sordu ve: **“Sizden rüya gören var mıdır?”** buyurdu. Biz: Hayır, yoktur, dedik. Peygamber dedi ki: *“Lâkin bu gece ben şöyle bir rüya gördüm: Bana iki adam geldi, bunlar elimi tuttular ve beni Mukaddes Arz'a (yani tertemiz ve düz bir araziye) çıkardılar. Orada bir adam oturuyordu. Diğer bir adam da*

⁶⁵ Buhâri, *Kıtabü'l-Cenaiz*, 126.

⁶⁶ Buhâri, *Kıtabü'l-Cenaizi*.128; İmam Suyûti, *Kabir Âlemi*, s. 208-210.

ayakta duruyor, elinde de demirden çatal bir kanca vardı. “Mûsâ İbn İsmail’den rivayet eden bazı arkadaşlarımız şöyle dedi: “Ayaktaki adam bu çatal kancayı oturanın ağzının sağ tarafına, ta kafasına kadar sokuyor ve ağzın bu kısmını parçalıyordu. Sonra bu adam onun ağzının diğer tarafını da böyle yapıyor ve bu tarafı da parçalaniyordu. Bu sırada ağzın sağ tarafı iyi olmaya dönüyordu. Bu defa da buraya dönüyor, yine kancayı sokup parçalıyordu.

Ben, benim yanımdaki iki zata: Bu adam kimdir ve bu hâl nedir? Dedim. Onlar bana: (Sorma) yürü, dediler. Birlikte ileri gittik. Nihayet arka üstü yatmış bir adamın yanına geldik. Bunun başucunda da bir adam dikilmiş, elinde yumruk büyüklüğünde bir taş var. Bu taşla yatan adamın başım kırıyordu. Taşı başına her vurduğunda, taş yuvarlanıp gidiyordu. O adam da arkasından taşı almak için koşuyordu. O dönüp gelmeden bunun kırılmış olan başı düzeliyor ve tekrar eski hâline dönüyordu. Öteki adam dönüp gelince, yine başına vurup eziyordu. Ben yanımdaki adamlara: Bu adam kimdir? Diye sordum. Onlar: (Hiç sorma) ileri yürü, dediler. Birlikte ileriye gittik. Fırın gibi altı geniş, üstü dar bir deliğe eriştik. Bu deliğin altında ateş yanıyordu. Ateş alevlenip yükseldikçe içindeki insanlar da yükseliyor, hatta delikten çıkmağa yaklaşıyorlardı. Ateşin alevi sakinleşince de aşağı dönüyorlardı. Bunun içinde çıplak erkekler ve çıplak kadınlar vardı.

Ben yanımdaki iki zata: Bunlar kimdir? Diye sordum. Onlar da: (Hiç sorma) ileri yürü, dediler. Beraber yürüdük. Nihayet kandan bir nehrin yanına geldik. O nehrin içinde ortasında ayakta bir adam dikiliyordu. -Râvî Yezîd ile Vehb İbnu Cerir İbn Hazım şöyle dediler: “Bu nehrin kıyısında da bir adam duruyordu. Önünde de bir takım taşlar vardı. Nehrin içindeki adam yüzerek kenara doğru gelip dışarı çıkmak isteyince, kıyıdaki adam onun ağzının içine bir taş atıyor ve onu geriye eski yerine döndürüyordu. Çıkmak için sahile doğru gelmeye her teşebbüs ettikçe, kıyıdaki hemen ağzına bir taş fırlatıyor ve onu eski yerine döndürüyor.

Ben yine yanımdaki iki zata: Bu nedir? Diye sordum. Onlar da: Sorma; ileri yürü, dediler. Beraberce yürüdük. Nihayet yeşil bir bahçeye vardık. Bu bahçede büyük bir ağaç vardı. Bu ağacın dibinde de yaşlı bir adamla bir takım çocuklar bulunuyordu. Bu ağaca yakın bir yerde de bir

adam vardı ve önündeki ateşi yakmaktaydı. Benim yanımdaki iki zât, benimle beraber ağaca çıktılar. Ve beni bir eve soktular ki, ben asla bundan güzel bir ev görmedim. Burada bir takım yaşlı erkekler, bir takım gençler, bir takım kadınlar ve bir takım çocuklar vardı. Sonra yanımdaki iki adam beni buradan dışarıya çıkardılar. Benimle birlikte ağaca yukarı çıktılar. Ve beni evvelkinden daha güzel ve daha kıymetli bir eve girdirdiler. Burada da bir takım yaşlılar ve gençler vardı.

Ben, yanımdaki iki zata: Sizler beni bu gece (iyi) gezdirdiniz. Şimdi bana gördüğüm şeyleri haber verip, bildiriniz, dedim. Onlar: Evet (anlatalım) dediler: Şu ağzının parçalandığını gördüğün kimseye gelince, o bir yalancı idi; o dünyada devamlı yalan söylerdi. Bunun yaydığı yalan her tarafa ulaşırdı. İşte bu yalancı, kıyamet gününe kadar yapılmakta olduğunu gördüğün şekilde azab olunacaktır. Başu ezilmekte olduğunu gördüğün kimseye gelince, öyle bir adamdır ki, Allah ona Kur'an öğretmiş, o da (bu nimetin kıymetini bilmeyerek) bütün gece uyumuş, gündüz de Kur'an ile amel etmemiştir. İşte hayatında Kur'an'dan yüz çeviren bu gafil kimse de, kıyamet gününe kadar bu suretle azab olunacaktır.

O delik içinde gördüğün çıplak kimselere gelince, onlar da bir alay zina edicilerdir. Nehir içinde gördüğün kimse ise, riba (yani faiz) yiyicilerdir. Ağacın dibindeki yaşlı kimse İbrahim Peygamber 'dir. İbrahim'in etrafındaki çocuklar ise, insan çocuklarıdır. O ateş yakan kimse, cehennemın bekçisi olan Mâlik'tir. Girdiğin birinci ev, bütün Mü'minlerin ortak evidir. İkinci gördüğün o muhteşem saray da, şehitlerin sarayıdır. Ben Cibril'im, bu da (kardeşim) Mikail'dir. (Ya Muhammed!) Sen başını yukarı kaldırdı, dedi. Başımı kaldırdım, bir de gördüm ki, üst tarafında beyaz bulut misali bir şey! Melekler: işte burası senin makamındır, dediler. Ben: Beni bırakınız da şu makamıma gireyim, dedim. Melekler: Hayır. Senin daha tamamlamadığın kalan bir ömrün vardır. Onu ne vakit tamamlarsan, o zaman menziline girersin, dediler.⁶⁷

Ebu Hüreyre'den rivayete göre, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Sizden biriniz veya ölü mezara konulunca simsiyah

⁶⁷ Buhâri, *Kitabü'l-Cenaiz*, 140.

mavi gözlü iki melek ona gelir onlardan birine Münker diğerine Nekir denilir. O iki melek şöyle derler: Bu Muhammed denilen adam hakkında ne dersin? O kimse ise ölmeden önce söylediğini aynen tekrar ederek: O Allah'ın kulu ve Resulüdür. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka gerçek ilah yoktur. Muhammed'de onun kulu ve elçisidir. O iki melek derler ki: Senin böyle söyleyeceğini biliyorduk. Sonra o kabir yetmiş arşın kadar genişletilir ve aydınlık hale getirilir ve rahatça yat uyu burada denilir. O kimse bu durumu benim aileme dönüp haber verebilir miyim? Deyince o iki melek; gelin güvey gibi rahatça uyu gelin güveyi olan kimseyi ailesinden en çok sevdiği kimse uyandırır derler. O kişi o kabirde mahşer için diriltilinceye kadar rahat rahat uyur.

O mezara konulan kimse münafık ise Muhammed (s.a.v.) hakkında sorulan soruya; İnsanların peygamber dediklerini duydum bende aynen öyle söyledim, gerçek midir? Değil midir? Bilemiyorum diyecek. Bunun üzerine o iki melek; senin böyle söyleyeceğini biliyorduk derler. O mezara, sıkıştır onu denilir, kabirde onu sıkıştırır da kaburga kemikleri yerlerinden oynar. Allah onu böylece mahşer günü uyandırıcaya kadar azab etmeye devam eder.”⁶⁸ Tirmizî: Ebu Hüreyre hadisi hasen gariptir.

Enes (r.a)'ten rivayete göre, Peygamber (s.a.v), kabirden bir ses duydu ve: “Bu kimse ne zaman öldü?” buyurdu. Cahiliye devrinde ölmüştü dediler. Resûlullah böyle olduğuna sevindi ve: *“Birbirinizi toprağa defnetmeyeceğiniz endişesi bende olmasaydı, Allah'tan kabir azabındaki şu sesi size duyurması için dua ederdim.”*⁶⁹

Ebu Hüreyre (r.a), Resûlullah (s.a.v)'den aktardığına göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle demiştir: *“Allah'ım kabir azabından Sana sığınırım. Cehennem azabından Sana sığınırım. Hayatın ve ölümün fitnelerinden Sana sığınırım, Mesih Deccal'in fitnesinden de yine Sana sığınırım.”*⁷⁰

İbn Abbas şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v) iki mezara rastlamıştı da şöyle buyurmuştu: *“Şüpheli yok ki, o (kabirdekiler) kabirlerinde azab edilmektedirler. Büyük bir (işten) dolayı da azab edilmiyorlar. Onlardan birisi söz taşır, (koğuculuk yapardı). Diğerleri ise sidikten korunmazdı.”*

⁶⁸ Buhârî, *Kitabü'l-Cenaiz*. 128; Nesâî, *Kitabü'l-Cenaiz*, 114; Tirmizî, *Kitabü'l-Cenaiz*. 1071.

⁶⁹ Nesâî, *Kitabü'l-Cenaiz*. 2031; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. 11569.

⁷⁰ Buhârî, *Kitabü'l-Cenaiz*, 87; Nesâî, *Kitabü'l-Cenaiz*. 2033.

İbn Abbâs dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.v), sonra yaprakları soyulmuş yaş bir hurma dalı alıp kırdı ve onlardan her bir kabrin başına bir parçasını soktu, sonra da şöyle buyurdu: *“Umulur ki o dal parçaları kurumadığı sürece onların azabları hafifletilir.”*⁷¹

Bütün bu Hadisler bize kabir azabının varlığından haber vermektedir. Bu kadar hadis-i Şerif kabir azabına inanmak için yeterlidir.

1.4. Günümüzde Kabir Azabı Tartışmaları

İnsanın kabir hayatında azap görüp görmeyeceği, mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur. Ehl-i Sünnete göre kabir azabı vardır. Kabir azabına inanmak vaciptir. Salih amel sahibi Mü'min ve Müslümanlar mükâfat görecektir, kabirleri cennet bahçelerinden bir bahçeye dönüşecek, cennet kapıları kendilerine açılacak ve cennet kendilerine gösterilecektir. Kötü amel sahibi olan Mü'min ve Müslümanlar ile müşrik, kâfir ve münafıklar ise cezalandırılıp, kabirleri cehennem çukurlarından bir çukura dönüşecek, kendilerine cehennem kapıları açılacak, orada çekecekleri azap kendilerine gösterilecektir. Mu'tezile ise ölenlerin herhangi bir hesaba tabi tutulmadıklarını, erken veya geç ölenlerin azap ve mükâfatlarının farklılık arz edeceği, bu gibi durumların da Allah'ın adaletine uygun olmadığı gibi gerekçelerle kabirdeki azap ve mükâfata karşı çıkmıştır. Ayrıca onlar şunu iddia etmektedir: Bizler ölen insanları görüyor ve onlara şahit oluyoruz.⁷² Mezara konulan kişilere ne bir soru sorulduğunu ne de onların bir cevap verdiklerini işitebildik. Gördükleri azap ve nimeti de görmüş değiliz. Bunun yanında ölenin etini vahşiler, yırtıcılar, havada uçan kuşlar, suda yüzen balıklar yediyse hesabı ve azabı nasıl mümkün olabilir? Bütün bu halleri Mu'tezile, beş temel ilkelerinden birisi olan “el-menziletü beyne'l-menziletayn” ilkesi dâhilinde değerlendirmektedir.⁷³ Her ne kadar İmam Eş'arî gibi Ehl-i Sünnet âlimleri Mu'tezile'nin kabir azabını reddettiğini dile getirirse de Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcabbâr bu görüşün Mu'tezile'nin tamamına şamil kılınmasını kabul etmeyip bunun daha sonraki dönemlerde Cebriyye mezhebine intisap eden Dırrar b. Amr'ın

⁷¹ Sünen-i Dârimî, *Kitabü'l-Cenaiz*. 745.

⁷² Uysal, *Ehl-i Sünnet ve Mutezileye Göre Kabir Azabı*. S. 69-70.

⁷³ Uysal, *Ehl-i Sünnet ve Mutezileye Göre Kabir Azabı*. S. 70.

görüşü olduğunu aktarmaktadır.⁷⁴ Mu'tezile'den Zemahşerî ve Dırar b. Amr'a göre ise kabir azabı zaten yoktur.⁷⁵

Kabir azabının varlığını red edenler de vardır. İlk dönemlerde Ehl-i sünnet mezhepleri dışında kalan mezhepler olduğu gibi, bugün de bazı kişiler, kabir azabının olmadığını; Çünkü Kur'an'da kabir azabının varid olmadığını; bu konudaki Hadis-i Şeriflerin uydurma olduklarını dile getirmektedirler. Bu düşüncede olanlardan birisi de Mehmet Okuyan'dır. Bu konuda "Kur'an-ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?" ismi ile bir kitap kaleme almıştır. Mehmet Okuyan, konuyu daha çok ayetler ışığında ele almaya çalışmıştır. Bu konudaki Hadis-i Şeriflerin uydurma olduğunu iddia etmiştir.⁷⁶

Okuyan, kitabında özetle; Kur'an'a göre kabir hayatı diye bir hayat olmadığını, Kur'an'da iki çeşit hayatın var olduğunu, bu hayatlarında dünya ve ahiret hayatı olduğunu iddia etmektedir. Ölümlere hiçbir şey iştirilemeyeceğini ve ölümlerden hiçbir şey ses duyulamayacağını Kur'an'da açıkça ortaya konulduğunu savunmaktadır. Kabir âleminde ceza veya nimetlerden faydalanma inancının diğer dinlerin etkisinde kalınarak oluştuğunu, bu konuda varid olan Hadis-i Şeriflerin de bu kültürlerin etkisinde kalınarak uydurulduğunu düşündüğünü dile getirmektedir. Bu nedenle bu konudaki Hadis-i Şeriflerin güvenilirliklerinin zayıf olduğunu, güvenilirlikleri zayıf olan Hadislere dayanılarak ölmüş insanların kabirde cezalandırılmasına veya mükâfatlandırılmasına inanmak Kur'an'a uygun bir kabul olmadığı şeklinde iddiada bulunmaktadır.⁷⁷

Muzaffer Öztürk, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanan bir makalesinde Mehmet Okuyan'ın bu iddialarına cevap yazmıştır. Öztürk, İslâm âlimleri, hangi ayetlerin kabir azabına işaret ettiği ve azabın bedene mi yoksa ruha mı olacağı gibi hususlarda ihtilaf etmişlerdir. Ancak en azından âlimler arasında kabir

⁷⁴ ez-Zebîdî, Ahmed b. Ahmed, *et-Tecrîdü's-şarîh li-eḥâdisi'l-Câmi 'i's-şahîh tercüme ve şerhi. Ter: Kamil Miras. Ankara: DİB Yay, 1985. 4 /496 vd.*

⁷⁵ el-Kâdî, Abdülcebbâr, Ahmed Ebû'l-Hüseyn, *Şerhü'l-Usûl'l-Hamse. Tahk: Abdülkerim Osman. Kahire, 1988, s. 697.*

⁷⁶ Okuyan, Mehmet, *Kur'an- Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?*, Samsun: Etüt Yayınları, 2007. s. 444.

⁷⁷ Okuyan, *Kur'an- Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?*, s. 444.

azabını toptan reddeden hiç kimse olmamıştır. Bu nedenle Okuyan'ın kendi şahsi düşünceleri olan iddiaların tenkide açık olduğunu söyleyebiliriz. Demektedir.⁷⁸

Mehmet Okuyan'a cevap niteliğinde yazılmış başka bir makalede de şu ifadeler yer verilmektedir: Mademki, ölüm ötesi gaybî bir alandır; o halde niçin gaybî alana dair kesin bilgiye sahipmiş gibi konuşulmaktadır? Ayrıca bir taraftan “Ölüm ile ba's arasında geçen zaman içerisinde ruhlar dünyadaki amellerine göre kısmen mükâfat veya mücazat görürler.” diyenlerin hiçbir delile dayanmadıkları ifade edilirken, diğer taraftan “kabirde azap da yoktur mükâfat da” görüşünün Kur'an'a dayandığı söylenmekte; ama öte yandan da “Gerçeği Allah bilir.” denilmektedir. Okuyan, sadece Kur'an'a dayandığını söylemiş olsa da, aslında bu görüş kendine mahsus, kendisini ilgilendiren kişisel bir görüştür.⁷⁹

Saffet Sancaklı da kaleme aldığı bir makalesinde bu iddialara şöyle bir yanıt vermektedir. Bizce kabirde azabı ve mükâfatla ilgili onlarca hadisi bir çırpıda inkâr etmek, reddetmek ilmi bir anlayış değildir. Oysa bu hadislerin hemen hemen tamamı Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır.⁸⁰

Sonuç

Kabir azabı ayet ve hadis ile sabittir. Kabir azabına inanmak Ehl-i Sünnet inancına göre vaciptir. İnanmamak Ehl-i Sünnete göre imanî sorunlar doğurur. Çünkü kabir azabı Kur'an'da varid olmuştur. Kabir azabını Hz. Muhammed bizlere haber vermiştir. Sahabeyi Kiram tarafından icma ile kabul edilmiştir. Bütün tabiin tarafından icma ile onaylanmıştır. Bütün tefsir kaynaklarında izah edilmiştir. Her dört mezhep imamı tarafından da kabul edilmiştir. Selef-i Salihin tarafından icma ile kabul edilmiştir.

Kabir azabı gaybî bir haber olmasına rağmen, onu inkâr edenler Allah'tan veya Hz. Muhammed bir delil getirmeden inkâr ediyorlar. Bunların bu konu da hiçbir bilgi, belge veya delilleri yoktur. Sadece

⁷⁸ Öztürk, Muzaffer, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Yok mu?”, ÇÜİD, cilt: 8, sayı:1, Ocak-Haziran 2008, s. 253-271.

⁷⁹ Öztürk, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Kabir Azabı Yok mu?”, s. 254.

⁸⁰ Sancaklı, *Günümüzde Polemik Konusu Yapılarak Tartışılan Kabir Azabının Hadislerdeki Dayanağı*. 21-46.

zanlarına uyuyorlar. İddialarının Allah katından hiçbir delilleri yoktur. Bunların durumunu Allah (c.c)'u bize Kur'an'da haber vermiştir.

“Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez.”⁸¹

Kabir azabı Kitap, Sünnet ve icma' ile sabittir. Kabir azabına inanmak Ehl-i Sünnette göre, ahirete iman'ın bir parçasıdır. Kabir azabına inanmak vaciptir. Kabir azabına inanmamak itikadî sorunlar doğurabilir.

Kaynakça

İmam Ahmed Bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), *Müsnedi İmam Ahmed b. Hanbel*, Dımaşk, Darü'l-Kalem, 2013.

Alûsî, Şihabüddin Mahmud (ö. 1270/1854), *Ruhu'l-meâni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-azîm ve's-sebi'l-mesani*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî. 1408.

Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: Küba Yayınları, Tsz.

Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer (ö. 685/1286) *Tefsirü'l-Beydâvî Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. Mısır: Şirketu Mektebe, 1955.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmi' u's-saḥîḥ*. nşr. Muhammed Zübeyr b. Nasr. b.y.: Daru tavki'n-necât. 2. Basım, 1422/2001.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr, (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyîn*. Thk. Hasan es-Sendubi. Kahire: Mektebetu İbn Sina,1993.

Demir, Bayram, *İslam Hukuk Metodolojisinde Kaynak Kavramı*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2016.

Derveze, İzzet, *et-Tefsirü'l-Hadis Tercümesi*, Çev: Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk (ö. 275/889), *Sünen-İ Ebu Davud*. Kahire: Şirketu Mektebe, 1369/1950.

⁸¹ en-Necm, 53/28.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf (ö. 745/1344), *Tefsirü'l-bahrü'l-muhît*. Lübnan: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2010.

Ekinci, M. Salih, *Hüccet Değeri Ve Tedvin Açısından Sünnet*. İstanbul: Nida Yay, 2019.

Endelûsî, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 328/940), *el-İkdü'l-ferid*, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1990.

Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Kamûsü'l-muhît*. Mısır: Mektebetü't-Ticaretü'l-Kübra, Tsz.

Gazalî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, (ö. 505/1111), *İhyâ-i ulûmi'd-dîn*. Trc. Ali Arslan. İstanbul: Arslan Yayınları, Tsz.

....., *Ölüm-Kabir-Kıyamet Ahiret Hayatı*. Terc. Hüseyin Okur. İstanbul. Semerkant Yay, ty.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib (ö. 541/1147), *el-Muharrerü'l veciz fi tefsiri'l-kitabi'l aziiz*. Nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi. Kahire: Vizaretü'l-Evkaf, 1993.

İbni Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil, (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim* Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1969.

İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *Sünenü'l-Mustafâ*. Mısır: Darü'l-Meârif, 1952.

İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn (ö. 711/1311), *Lisanü'l-arab*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994.

İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Müfredatu elfazi'l-Kur'an*. Thk. Safvan Adnan Davudi. Beyrut: ed-Darü's-Şamiyye, 2009.

Karaman, Hayrettin, M. Çağrıçı, İ. Kâfi Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: DİB. Yayınları, 2007.

el-Kâdî, Abdülcebbar, Ahmed Ebû'l-Hüseyin, *Şerhü'l-Usûli'l-Hamse*. Tahk: Abdülkerim Osman. Kahire: Şirketu Mektebe, 1988.

Kaya, Murat, *Kabir Azabıyla İlişkilendirilen Ayetlerin Tahlil ve Değerlendirilmesi*, Usul: İslam Araştırmaları, 2016, sayı: 25, s. 159-204.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, (ö. 671/1273), *et-Tefsirü'l-Kurtubî el-câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, Lübnan:

Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2010.

Kutub, Seyyid, *Fî zilâl-il-Kur'an tercümesi*. Müt. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, B. Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, Tsz.

Mevdudî, Seyyid Ebü'l-Ala, *Tefhimü'l-Kur'an tercümesi*, Ter., M. Han Kayanî, vd., İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *el-Câmiü's-sahih tercümesi*. Ter. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınevi, 2014.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf, (ö. 1031/1622), *Feyzül-kadir şerhü'l-cami'is-sâğir min ehadisi'l-Beşiri'n-nezir*, Beyrut: Darü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1972.

Nasif, Ali Mansur, *et-Tac el-camiü'l-usul fi ehadisü'r-resul*, Lübnan: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1981.

Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sunenü'n-Nesâî*, Mısır, 1930.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), Abdullah b. Ahmed, *Tefsirü'n-Nesefî, Medârikü't-tenzil ve hakaikü't-te'vil*, Beyrut: Darü'n-Nefais, 2009.

Okuyan, Mehmet, *Kur'an- Kerim'e Göre Kabir Azabı Var mı?* Samsun: Etüt Yay, 2007.

Ödemiş, Mehmet, *Tartışmalı Bir Akide Problemi Olarak Kabir Azabı*, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2017. cilt: 15. sayı: 30.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî, (ö. 482/1089), *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Terc. Ş. Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.

Râzî, Ebü Abdillâh Fahrüddîn Muhammed, (ö. 606/1210), *et-Tefsirü'l-kebir mefâtihi'l-ğayb tercümesi*. Ter: S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, S. Doğru. İstanbul: Huzur Yay, 2002.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefasîr*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Sabunî, Ebü Muhammed Nûruddîn Ahmed, (ö. 580/1184), *Mâturidiyye Akaidi*. Ter. Bekir Topaloğlu. İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 2015.

Sancaklı, Saffet, *Günümüzde Polemik Konusu Yapılarak Tartışılan Kabir Azabının Hadislerdeki Dayanağı*, Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 2018. cilt: 9. sayı: 1.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (ö. 911/1505), *Kabir Âlemi*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006,

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî, (ö. 1250/1834) *Fethü'l-kadir el-cami Beyne fenneyir-r-rivayeti ve'd-dirayet*, Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-ilmîyye. 1415.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, (ö. 310/923), *et-Tefsirü't-Taberî Camial-beyan fi te'vili'l-Kur'an*, Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-İlmîyye, 1412.

Taftazanî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer (ö. 792/1390), *Muhtasarü'l-meâni*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, 2019.

....., *Kelam İlmî ve İslam Akaidi Şerhü'l-Akaid*. Çev: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, (ö. 321/933), *el-Akîdetü't-tahâviyye ve şerhi*, Terc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Gureba Yayınları, 2014.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, (ö. 279/892), *es-Sünen*, Nşr. Kom. A. M. Şakir vd, Beyrut: ed-Darü'l-Kütubi'l-İlmîyye, 1937/1356.

Uysal, Ekrem, *Ehl-i Sünnet ve Mutezileye Göre Kabir Azabı*. Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi. 2017. cilt: I. sayı: 2.

Yar, Erkan *Ruh Beden İlişkisi Bakımından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.2011.

Zemâhşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *el-Keşşaf an hakaikü't-tenzil ve uyuni'l-akavil fi vucuhî't-te'vil*. Lübnan: Darü'l-Ma'rife, 2009.

ez-Zebîdî, Ahmed b. Ahmed (ö. 893/1488), *et-Tecridü's-şarîh li-ehâdisi'l-Câmi 'i's-şahîh tercüme ve şerhi*. Terc: K. Miras. Ankara: DİB. Yayınları, 1985. 4 /496 vd.

Züheylî, Vehbe, *et-Tefsirü'l-munîr*. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, 2011.